ԳՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ԿՈՒՍԻԿԵԱՆ, Ց. Ս.—«ՄԵՐ ՃԱՆԱՆՁՆԻՐԸ», *կոմեդիա երեք արարածով և երկու պատկերով ոտանաւորով գրուած Թիֆլիսի կեանքից, 192 երես. Թիֆլիս. Մովսէս Վարդանեանի տպարան, հրատարակութիւն Ն. Ս. Կուսիկեանի, գինն է 1 ռուբլի։*

Կոմեդիայի բովանդակութիւնը կարճ կերպով սա է։ Վաթսուն տարեկան Ավլինց Գրիգորը առաջ մեծ հարստութեան տէր է եղել, իսկ այժմ թէև ունի մի քարվանսարայ, բայց պարտքերի մէջ է ընկել։ Գրիգորը իւր Շաչինկա անունով աղջկան մարդու դնելու համար դիմում է մի ստոր խաբեբայութեան։ Փեսացուին խոստանում է թողնել իւր ամբողջ կարողութիւնը միայն այն պայմանով, որ փեսացուն նախօրօք հատուցանի նորա պարտքը։ Փեսացուն համաձայնում է, Գրիգորի պարտքը վճարում է. բայց քարվանսարան չէ ստանում և վիրաւորուած այդ խաբեբայութիւնից՝ հրաժարւում է ամուսնանալուց։ Շաչինկա չէ կարողանում տանել հարուածը և խելագարւում է։

Պիեսը գրուած է Թիֆլիսի բարբառով. բացի այն խօսակցութիւններից, որոնց կատարողները կրթուած մարդիկ են։ Պիեսին աւելացրած է մի հետաքրքրական բառարան այն Թիֆլիսի բարբառով գործածուած բառերի, որոնք փոքր ի չատէ անհասկանալի են։

Պիեսում գործողները խօսում են ոտանաւորով, որ մի քանի տեղ բաւական լաջողուած է և դուրեկան է, իսկ առհասարակ, նամանաւանդ այն տեղերում, ուր գործ է ածուած դրական լեզու, անլաջող է։

Առաջին արարածը և երկրորդի սկիզբը, թէև դժուարութեամբ, բայց դեռ կարդացւում են, իսկ մի քանի տողերը (գորօրինակ Մալնալի, Մալալի, Սօլոմանի և Նատօլի մի քանի խօսակցութիւնները), որոնց մէջ երևում են դիտողութիւնների նշաններ, հաճութիւն են պատճառում ընթերցողին։ Առաջին պատկերի վերջում դրուած կուպլետները կարող են լաւ ասողի բերանից մի յատնի տպաւորութիւն գործել մի ջակ պահանջի տէր հանդիսականների վերայ։—Մնացածը կարդալու համար մեծ համբե-

րութիւն և հերոսութիւն է հարկաւոր։ Ընթերցողը չը գիտէ գրուածքի պարզամտութեան վերայ ծիծաղի թէ նորա անկարելի գործողների անհամ և անբնական խօսակցութիւնների վերայ։

Տիպերը չատ ու են, անգոյն և անորոշ։ Փոքր ի շատէ տիպի նմանութիւն ունեն մօյլքում Մալալը և Գրիգորի հին բարեկամ Սօլոմանը։ Ինչ բնութեան մարդիկ են ինքը Գրիգորը, նորա աղջիկ Շաշինկան և միւս գործողները—պիեսից չէ երևում։

Պիեսի բովանդակութիւնը բաւականաչափ պարզ չէ. մի քանի կէտեր մութ կերպով են դուրս բերուած։ Ընթերցողը կամ հանդիսականը ինքը պէտք է ենթադրի մի քանի եղելութիւններ, բեմից դուրս տեղի ունեցած մեքենայութիւններ։ Այն, ինչ որ կոչւում է հոգեբանական նկարութիւն, բոլորովին բացակայ է պիեսից։ Բովանդակութիւնը կորցնում է իւր գրական հրապոյրը, որովհետև նա տպաւորութիւն է գործում աւազակութեան, կոպիտ խաբեբայութեան, աչքակապութեան պատկերի։

Պիեսի կարդալուց մնում է մի այստեսակ տպաւորութիւն նորա յօրինւելու մասին։ Կարծես թէ նորա հեղինակը սորանից շատ տարիներ առաջ, երիտասարդ հասակում (երբ դեռ յաջողութիւն էին ունենում մի քանի, այժմ անժամանակակից դարձած, ֆարսեր) գրել է մի թեթև պիես, որի մի քանի կտորները կարդացել է իւր մօտ բարեկամներին և նոցա հաւանութիւնը ստացել։ Յետոյ մտածել է նորան աւելի լուրջ գրուածքի վերածել, ուրիշ պիեսների նմանեցնել, մէջը հասարակական գաղափար մտցնել և այլն։ Գրուածքը դուրս է եկել խառն. անորոշ և անյաջող, իսկ իբրև ծանր—անժամանակակից։

Կոմիզմեան խաղալու համար անյարմար է, որովհետև իւր մէջ քիչ գործողութիւններ է պարունակում. այլ կազմուած երկայն շարունակւող զրոյցներից։ Նորա մի քանի մասերը, զորօրինակ առաջին և երկրորդ արարուածներից եթէ կարդացուեն, կարող են զուարճութիւն պատճառել լսողներին։

Իբրև օրինակ փոքր ի շատէ յաջողուած տեղերի բերեմ հետևեալը։ Աղքատ, չոր կարող Նատօն ցուրտ սենեակում, կարում է և ասում.

Տըկլուր ու բոբիկ նըստած
Գիշեր ցերեկ գլխի կարէ.
Խան կուշտ փուրով, խան քաղցած
Բախտէ, թէ զահրումար է։
Կըտուր փէա էլ չ'ունենաս
Ո՛ւր մէ բուխարը վառես
Կըշտին կանգնես ու տաքնաս
Նուր մէկանց նըստես, կարես։
Մատներս մխկտում է
Ցըրտեմէն չեմ կանացի
Ասղումը թիլ անցկացնի
Կօսիս օմքին բօթում է։
Ո՛ւր աստղի տակն իմ ծընւի
(երես 77)։

Բայց աւելի շատ է անհամ և պարզամիտ ոտանաւորների թիւը։ Տեսէք, ինչ տեսակ է Գրիգորի փեսացու Վանեանցը ծանօթացնում մեզ իւր հետ

Երբ մայրս ինձ տուաւ կեանք
Ինքն եղաւ անշունչ դիակ
Զը տեսայ մօրս գգուանք
Ես ղաւակ նորա միակ
Տաճկուհի դռեհիկ դայեակ

Մի խրճթի մէջ գիւղական
Անուց գիս տարի հնգեակ
Հեռու տնից հայրական,
Որ գտնւում էր Կարին
Կոչվում այժմ Էրզերում
Ինչ տաճիկք քաղաքն առին...
(եր. 59)։

Զ'ունէի ես ազգական
Ծերունի կրօնական
Եղաւ խնամակալ մանկան
Նորա դաստիարակիչ... (եր. 60)։
Հայրիկն երբ անցաւ Ստամբուլ
Զիս որդեգիր առաքեաց
Լազարեանցի ճեմարան,
Որ արևելեան լեզուաց
Գիտութեան է շտեմարան
Ուր յետ երկար վեց ամաց
Անցայ համալսարան։
Եւ յետ աւարտման ուսման
Գնացի արտասահման։
Ուր արուեստ և գիտութիւն
Նոյն իսկ մեռեալ բնութեան
Տուել կեանք գեղեցկութիւն
Որպէս է շղթան Ալպեան
Որ մարդկային հմտութեան
Թադն և պսակն է դափնեայ (եր. 62)

Աղուէսեանց փաստաբանը հիւրասենեակից դուրս գալով, խօսում է ինքն իրան հետեեալը.

Pardon, յանցանք քրէական
Ո՛չ, ոչ, ես որպէս փաստաբան
Կամիմ լինել նորա պաշտպան
Որպէս հմուտ իրաւագէտ
Քննել գործը կէտ առ կէտ
Թէ յանցաւոր կամ թէ արդար
Միայն լինի մեծ гонораръ
И дѣло въ шляпѣ
La donna e mobile

Ահա Գրիգորի տանը ժողոված (Նշանդրէքի առիթով) երիտասարդ հիւրերի մէջ տեղի ունեցած մի խօսակցութեան կտորը.

Պետրոսեանց.

Արդէն կան փայլուն աստղեր
Նայեցէք աջ ու ահեակ
Ունինք ազգային դալեակ
Շաբաթաթերթ «Արձագանք»
Որ տայ սնունդ մեզ և կեանք։

Աղուէսեանց.

Եւ ձեր անխոնջն «Մշակ»
Որ կրէ կարմիր դրօշակ...
«Նոր թարմ և բարձր մտքեր»
Եւ զանազան աղանդներ...
Այս աստղեր են աստղեր։

Վանեանց.

Իսկ համեստն մեր «Մեղու»
«Կրօն, լեզու, գիտութիւն...
Դոքա են ձեր փրկութիւն»։

Կարօյեանց.

Ահա ձեզ և մխիթար
Ամենօրեայ մեր «Նոր-Դար»
Արդարութեան քարոզիչ
Ամեն սնոտեաց խզիչ, և այլն
(երես 154—155)։

Մի տեղ ոտանաւորի է ենթարկել հեղինակը և օտար լեզւով խօսակցութիւնը.

Վանեանց.

Օրիորդ խոնարհ ծառադ

Պետրոսեանց.

Մենք միասին camarade

Աղուէսեանց.

Счастью своему я радъ

Մոսկօ.

Радуетесь не впопадъ

Աղուէսեանց.

Красавица, почемъ знать

Գուլնազեանց.

Ինչու էք տխուր գունատ

Մոլուլ.

Մայմուն, մածանծուր, խեցատ

(երես 157)։

Շաշինկան վանեանցին կորցնելուց յետոյ խելքը կորցնում է և Օֆելիայի նման երգում է. յետոյ երևում է բեմ. «գլխաբաց, դևրիայի կոճակները բաց, հերարձակ կամարի տակ երևում է Շաշինկան, ձեռքին՝ փունջ, գեղեցիկ թարմ ծաղիկներից։ Դանդաղ քայլերով հիւրասենեակից անցնում է դահլիճը...» (երես 166)։

Ո՜հ սարսափելի տխուր տեսարան։

Այս օրինակները բաւական ենք համարում։

Մ ե ր ձ ա ն ա ն չ ն ի ր ը թող և անհամ գրուածք է, զուրկ բեմական արժանաւորութիւնից, նա չէ հարըստացնում մեր գրականութիւնը և կը մնայ իբրև օրինակ մեծ և ապարդիւն աշխատանքի։

Ա. Քլ.

ՆՈՐ ՍՏԱՑՒԱԾ ԳՐՔԵՐ

1) ԱԼԻՇԱՆ. Հ. ՂԵՒՈՆԴ, *միաբան Մխիթարեան։*—«ԱՅՐԱՐԱՏ» *բնաշխարհ Հայաստանեայց։ Վենետիկ, Ս. Ղազար, տպ. Մխիթ. միաբանութեան, գինն է* 40 *րուբլի։*

2) ԼԷՕ.—«ԱՐՆԱԳԻՆ», *Թիֆլիս, տպարան Տ. Նազարեանի. գինն է* 7 *կոպէկ։*